

Іван Курас,

віце-президент Національної академії наук України,
академік НАН України

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ*

Розглядається роль, значення та місце національних і наукових бібліотек в інформаційному суспільстві, цих соціальних інститутів, які мають активізувати розвиток інформаційних функцій, стати універсальними інформаційними центрами, що надають доступ до національних та світових інформаційних мереж і банків даних.

Я радий від імені Президії Національної академії наук України привітати Вас, учасників Міжнародної наукової конференції «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток», що відбувається в стінах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Вашу конференцію присвячено проблемі, яка, без перебільшення, є основоположною для будь-якої бібліотеки - від найменшої сільської до головної бібліотеки країни - проблемі формування і розвитку її бібліотечних ресурсів. Адже бібліотека як соціальний інститут суспільства виникла для задоволення його потреб, збираючи, використовуючи, зберігаючи інформацію, передаючи, як кажуть філософи, в часі й просторі духовні та інтелектуальні здобутки людства. На цій основі вона стала важливою ланкою в системі інформаційних комунікацій. З найдавніших часів сам факт існування бібліотек є відповіддю на запитання: як зробити знання небагатьох доступними й корисними найширшому колу населення, усьому суспільству.

Ваша конференція проходить напередодні нового тисячоліття, нової епохи - епохи інформатизації, коли країни з різним рівнем економічного, виробничого розвитку намагаються створити інформаційне суспільство.

Я не включатимуся в дискусії, які сьогодні бурхливо ведуться стосовно суті, ознак, можливостей цього типу цивілізації. Хочу лише зазначити, що та ключова роль, яку відіграють в інформаційному суспільстві знання, інформація,

докорінно й принципово змінює роль соціального інституту, який споконвіку накопичує і розповсюджує це знання - роль бібліотеки.

Глобальна інформатизація, спричинивши переоцінку ваги інформації в системі стратегічних ресурсів, що відбивають рівень соціально-економічного розвитку країн, висунула бібліотеки в число найзначущих, з точки зору задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування і розповсюдження інформаційних ресурсів.

Тому поряд з традиційними функціями просвітницького характеру бібліотеки мають активізувати розвиток інформаційних функцій, стати універсальними інформаційними центрами, що надають доступ до національних і світових інформаційних мереж та банків даних. Найважливіше завдання бібліотек нині дедалі частіше формується як забезпечення вільного й необмеженого доступу до інформації всім громадянам суспільства. Отже, кожна бібліотека для оптимального використання накопичених у ній багатств повинна забезпечити їх упорядкування, структурування і продуктивну організацію функціонування в інформаційних системах. Посилюється роль бібліотек у виробничій, науковій, освітянській сферах, у політичному житті, в розвитку демократії, ринковій галузях. Таким чином, ІР бібліотек набувають значення стратегічних, або, як зараз прийнято говорити, мають забезпечити інформаційну підтримку сталого розвитку суспільства.

До речі, в країнах Заходу рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування населення віднесено до найважливіших показників, що характеризують загальний рівень соціально-економічного розвитку країни.

Але значення накопичених у бібліотечних зібран-

* Вступна доповідь, прочитана на пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток».

© Курас Іван Федорович, Київ, 1999

нях знань не завжди усвідомлюється суспільством, владними структурами, тому в опублікованих урядових концепціях, заходах і програмах інформатизації бібліотеки з їх потужними ІР майже не згадуються. Всю увагу в цих документах зосереджено на питаннях формування телекомунікаційного середовища.

Ми ще не усвідомлюємо того, що підвищення інформаційного рівня народногосподарської системи України залежить не стільки від технічних засобів інформації, скільки від обсягу знань, перетворених в інформаційні ресурси у активних їх формах - моделі, алгоритми, проекти, програми.

У тому, що інформаційний потенціал бібліотек належно не оцінюється, напевно, є провина і самих бібліотекарів. Мені, наприклад, не довелося зустрічати у пресі ґрунтовних статей провідних бібліотечних спеціалістів чи, скажімо, документів, заяв членів Міжвідомчої ради з питань інформатизації бібліотек, де б викладалася концепція створення національної бібліотечно-інформаційної мережі, проблеми формування і використання бібліотечно-інформаційних ресурсів (я маю на увазі не ваші вузькопрофесійні видання). А таке формування громадської думки стосовно нагальних потреб бібліотек має бути систематичним.

Організатори й учасники конференції прагнуть всебічно розглянути всі аспекти висунутої на обговорення проблеми – про це свідчить навіть побіжне ознайомлення з програмою. Що стосується комплектування традиційними джерелами інформації - вітчизняними й зарубіжними книгами, періодичними виданнями, спецвидами технічної документації - тобто напряду формування фондів, який через економічні негаразди зазнає найбільших труднощів, то, судячи з тематики заявлених доповідей, вихід із ситуації і практики, і теоретики бачать у розвитку корпоративного комплектування, інтеграції ресурсів бібліотек.

Ускладнення проблем книгопостачання, на щастя для книгозбірень, збіглося за часом з якісними змінами інформаційних технологій (ІТ), зокрема з можливостями віддаленого доступу до повнотекстових баз даних, піднесенням індустрії документальних БД на оптичних носіях. Власне, ми знаходимося в епіцентрі інформаційної революції, котру можна порівняти хіба що з появою книгодрукування, яке сприяло поширенню грамотності й призвело до радикальних змін у суспільстві. За допомогою порівняно недорогого комп'ютера та телефону стають загальнодоступними безмежні ІР - це матиме не менш радикальні пертурбації для всього людства.

Тому цілком зрозумілий той запал, з яким бібліотеки, не лише великі, загальнодержавні, а й невеличкі, районні, навчальних закладів використовують можливості нових інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Безумовно, дуже радує масштабність, якої набуває робота зі створення бібліотеками БД власної генерації. Це, по суті, діяльність, спрямована на організацію знань, їх кумуляцію, побудову на основі аналізу накопичених інформаційних матеріалів бібліографічних, аналітичних, прогностичних БД, тобто створення конкурентоспроможних національних інформаційних ресурсів. Такі БД, наприклад, як рукописної української, репертуару української книги дореволюційних часів, української періодики ХІХ - ХХ ст., активно використовуються дослідниками при розв'язанні широкого кола наукових, культурологічних проблем; на регіональному рівні широко послуговуються БД краєзнавчого характеру.

У зв'язку з комп'ютеризацією бібліотек одним із провідних завдань стає підвищення комп'ютерної культури й бібліотекарів, й користувачів. Сучасні ІТ докорінно змінюють у бібліотеці все - від підходів до формування фонду до традиційних внутрішніх технологій; вимоги до професійних навичок та якостей бібліотекаря, а звідси - і до системи вузівської підготовки, організації безперервної професійної освіти, або, в даному разі точніше сказати - перепідготовки кадрів.

Сьогодні завдання і вузівських програм, і системи безперервної освіти у великих наукових бібліотеках - не тільки дати студентам, читачам, бібліотекарям основи інформатизації, а й навчити користувацьким функціям високого рівня, тобто практичному освоєнню різних прикладних програм, умінню адаптувати їх до конкретних технологічних процесів, у цілому - вдосконаленню навичок комп'ютерної культури.

Функції бібліотекаря дедалі частіше прирівнюються до функцій інформаційного посередника, інформаційного консультанта. Якщо бібліотекарі не хочуть, щоб їх витіснили спеціалісти з інших сфер, вони повинні відповідати новим вимогам.

На мою думку, в нашій країні надто слабо використовуються ІР та комунікативні можливості Internet не лише тому, що в бібліотеках мало комп'ютерів, а, в основному, через те, що ми - і читачі, і їх інформаційні посередники - бібліотекарі - достатньо не володіємо навичками пошуку та одержання інформації в глобальних комп'ютерних мережах.

Зосередивши увагу на інформаційних функціях бібліотек, з огляду на їх очевидне відста-

вання від вимог дня, ми не повинні забувати, що бібліотека як просвітня установа має пропагувати культуру читання, любов до книги, виховувати у громадськості переконання, що читання і письмо залишається основоположним інструментом культури, здатності до освіти.

Нині спостерігається феномен «вторинної неграмотності», котрий вразив індустріально розвинені країни. Мільйони дорослих ледь уміють читати і писати (в США - 40-50 млн., у Німеччині - 3-4 млн., у Франції - 20% працездатного населення). Тобто забуття книги має масовий характер. У такій ситуації заохочення до читання підноситься до рівня національної проблеми.

Глобальні проблеми, що стоять перед бібліотекою ХХІ ст., можуть бути розв'язані лише на принципах кооперації. В її основу покладено ідею свідомого, економічно вигідного розподілу праці та колективного використання його результатів. Про численність напрямів бібліотечної діяльності, які потребують об'єднання зусиль бібліотек різного відомчого підпорядкування, різних регіонів і навіть кооперації на національному та транснаціональному рівнях, свідчить той факт, що аспектам бібліотечної інтеграції виділено окрему секцію.

Шановні учасники конференції! У цьому залі поряд із фахівцями бібліотечної та інформаційної галузі України присутні гості - провідні науковці, висококваліфіковані спеціалісти з близького і

далекого зарубіжжя. Я вдячний їм за участь у нашому заході. Міжнародний склад учасників конференції свідчить про важливість і актуальність порушених проблем, про необхідність їх систематичної розробки спільними зусиллями фахівців різних країн.

Такий широкий спектр питань, на мою думку, дає змогу сподіватися, що конференція сприятиме подальшому розвитку бібліотечної галузі й ділового партнерства, стимулюватиме інтеграційні процеси у створенні і використанні БІР.

Я не видаватиму надто оптимістичних прогнозів стосовно майбутнього бібліотек, але хочу зазначити, що і Президія Національної академії наук України, і урядові та президентські структури роблять усе від них залежне для поліпшення справ у книговидавничій та бібліотечній галузях. Зокрема, заходи уряду спрямовані на переоснащення видавничих центрів, вироблення безкислотного паперу, зростання державних замовлень на видання енциклопедій, шкільних серій тиражами, котрі задовольнятимуть потреби бібліотек, нарешті - на збільшення асигнувань на освіту, науку, культуру в бюджеті 2000 р. - все це свідчить про те, що ситуація в культурі змінюватиметься на краще.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, цікавих зустрічей, корисних професійних контактів.